

VÀRIA

posar-ne alguns exemples. El *Primer Congrés de l'Associacionisme Cultural Català*, celebrat el 2007-2008, mostrà la fortalesa i l'autonomia del moviment associatiu cultural català.

El resultat de tot plegat és que avui hi ha unes 36.000 entitats associatives registrades a Catalunya, una per cada 200 habitants del país. D'aquestes, 4.226 són associacions culturals que gestionen prop de 500 equipaments culturals, que realitzen més de 50.000 activitats anuals que arriben a més de 8.500.000 persones, i que estan agrupades en 32 federacions que vosaltres representeu.

Crisi i redreçament

En aquestes notes, però, no podem oblidar que la recuperació numèrica ha anat acompanyada de dubtes i d'una certa crisi del model associatiu. Per una banda, s'han produït canvis socio-econòmics i culturals de gran abast, com la conformació de la societat de consum, la implantació del model laboral fordista i taylorista, i la mercantilització de les relacions socials. I per l'altra, amb la recuperació de la democràcia al nostre país es produí una intervenció creixent del sector públic en l'oferta de serveis i béns culturals i una progressiva mercantilització de la cultura.

Tot plegat va deixar desorientat l'associacionisme cultural, que va haver de replantejar els seus objectius, la seva organització, la seva activitat i la seva relació amb els socis, els ciutadans, l'administració i les empreses privades. Era impossible seguir amb un model associatiu del segle XIX. A inicis del segle XXI, la societat havia canviat i l'associacionisme cultural també ho havia de fer, avançant cap a una convivència i col·laboració entre l'oferta cultural pública, la privada o comercial i l'associativa, tot respectant les autonomies respectives; avançant vers la sàvia combinació del vell i el nou, del local i el global, del material i l'immaterial.

L'associacionisme cultural és un valor estratègic de país per diverses raons: per la seva

capacitat de cohesió social, per la connexió entre la gent i el territori i la seva cultura, per la seva creativitat i pluralitat, perquè és un excel·lent aglutinador i articulador de l'energia social i la societat civil i perquè ofereix espais de sociabilitat i participació, tal com assenyala l'informe que proposa la declaració del 4 de juny com a Dia de l'Associacionisme Cultural.

L'associacionisme cultural, juntament amb d'altres associacions que conformem allò que anomenem *societat civil*, ha estat un vertebrador fonamental de la Catalunya contemporània. Aquest és un actiu que ens identifica i cohesiona com a país i que no podem perdre. Si volem ser un país lliure i democràtic, cal respectar i potenciar el teixit associatiu i, dins d'aquest, l'associacionisme cultural.

Som-hi, doncs, que, com deia el poeta del poble, "tot està per fer i tot és possible"

Molt bona nit a tothom!

Joan Solé i Bordes

EL PLÀNOL I ATRES DADES DE LA CASERNA DE VILAFRANCA

Ben poca cosa sabíem sobre els inicis de la caserna vilafranquina tot i l'excel·lent aplec de dades que va portar a terme el malaguanyat amic Lluís Maria Udina i Castell¹. Ara, però, la incorporació a internet de plànols conservats als arxius centrals ens ha permès accedir² al projecte inicial de construcció de l'edificació, l'anomenat "*Proyecto de un Quartel que solicita eregir la Villa de Villafranca de Panadés, para dos Esquadrones de Caballería o bien un Batallon de Ynfanteria con Pavellones correspondientes para oficiales*", datat el 27

1 Lluís Maria Udina i Castell. *La caserna de Vilafranca*. Penedès edicions. Vilafranca 1994.

2 http://www.mcu.es/ccbae/es/consulta/resultados_busqueda.cmd? tipo_busqueda=mapas_planos_dibujos&posicion=1&forma= ficha&secc_MPD=Mapas%2C+Planos+y+Dibujos&tid=116

de novembre de 1751 i conservat al Arxivo General de Simancas.³

L'edificació va ser obra del primer cos de tècnics de l'Estat, el dels enginyers militars.⁴ En concret, fou el seu autor l'enginyer militar Juan Martín Cermeño que és qui signa el plànol.⁵ Aquest va ser tramès amb el pressupost corresponent pel marquès de la Mina al de l'Ensenada en carta datada a Barcelona el 27 de novembre de 1751. Cermeño era "ingeniero general" i va presidir la Reial Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona. Entre els seus treballs més notables hi ha, el 1753, el projecte definitiu del barri de la Barceloneta a la capital catalana. El 1751, a més dels plànols de l'edifici vilafranquí, projecta el barceloní castell de Montjuïc, inspirat en construccions militars i plànols del francès Vauban, i el 1753 signa els plànols de la que ha de constar com la seva obra militar més espectacular: el castell de Sant Ferran de Figueres, la més gran fortalesa europea del segle XVIII, considerada igualment el conjunt monumental de més àmplies dimensions de Catalunya. Cermeño va ser igualment l'arquitecte de la seu nova de Lleida (1761).

3 Ministerio de Cultura. Archivos estatales. Archivo General de Simancas.

4 Santiago Quesada. "Paisatge urbà i arquitectura", a *Vilafranca, ahir. Imatges d'un segle*. Museu de Vilafranca, 1992, pg. 142.

5 Proyecto de un Quartel que solicita eregir la Villa de Villafranca de Panadés, para dos Esquadrones de Cavalleria o bien un Batallon de Ynfanteria con Pavellones orrespondientes para oficiales [Material cartográfico] / [Juan Martín Cermeño] Área de datos: Escala [ca. 1:230]. 30 varas castellanas [= 10,9 cm] Publicación: Barcelona, 27 de noviembre de 1751 Descripción física: 1 plano: ms., col.; 55 x 46 cm Notas: Referencias: Mapas, planos y dibujos (Años 1503-1805). Volumen I: p. 1003 Escala del perfil [ca. 1:180]. 25 varas castellanas [= 12,1. Tinta y colores a la aguada, ocre, amarillo, gris y azul. Con explicación en clave alfabética. Conservación [Muy Buena] Manuscrito sobre papel. Inserta: tres planitos superpuestos. Inserta: Perfil y Vista que pasa por los puntos 1, 2, 3, 4, 5, y 6; Perfil que pasa por la línea 7, 8. AGS. Secretaría de Guerra, Legajos, 03546. Remitido con el presupuesto de la obra por el Marqués de la Mina al de la Ensenada, en carta, Barcelona, 27 de noviembre de 1751. Archivo General de Simancas. Signatura: MPD, 08, 136. Ubicación Anterior: SGU, 03546 "

L'abril de 1752 es va posar "*la primera pedra en los quartels de Vilafranca, y se colloca en lo canto del camí que va a la pedrera, qual cantó afronta ab la hera de casa Verdaguer, y lo camp dit dels inglesos, 3 passos en dins a la part mes avall de tot. Dita operació se feu ab lo modo següent: que lo Sr. Governador Dn. Jph. [Josep] Moreno exi de sa casa acompanyat del Ajuntament, oficialitat, y varios Señors de la vila ab musica de clarins y trompas, y quant arribaren en dit puesto lo Sr. Vicari perpetuo, que era lo Rt. Dr. Jph [Josep] Vinyals benehi la dita pedra y benehida que fou, lo dit Sr. Governador la plantá ab una paleta plateada y dorada del manech, tocant entre tant la dita musica, y despues sen formá tota la Comitiva, y pará en la Casa de la Vila, ahont fou servida ab un esplendido refresch.*"⁶

Udina ens explica que, el 1759, fora del recinte murallat de Vilafranca comencen les obres de construcció de la caserna, pagades per la pròpia vila. Les obres s'aturen diverses vegades. En el proveïment de la guarnició de la caserna, hi tenia relació directa Gaietà Vidal i Busquets.⁷ D'acord amb les indicacions del treball de Lluís Maria Udina, el 1801 s'enllesteix la construcció de les diverses dependències de l'edifici, tot coincidint amb l'obertura de la carretera de l'Ordal. El conjunt va rebre millores i arranjaments el 1802, amb motiu de la visita i estada a la vila del rei Carles IV, la seva família i Manuel Godoi.⁸ El primer a ocupar l'edifici

6 Salvador MIRET i COLS, [et alt.] *Notas històriques dels anys 1752-1864, especialment de Vilafranca del Panadés i de la família Miret*. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. B -104.

7 Vid. Ramon Arnabat Mata, amb anotacions de Joan Solé Bordes, *La família Vidal Verdaguer, de proveïdors de l'exèrcit a hisendats*. Consell Comarcal de l'Alt Penedès. Vilafranca, 2008.

8 Sobre aquesta visita podeu veure *Relación de los festejos con que la villa de Villafranca del Penedés aplaudio a los reyes y principes nuestros señores y su real familia en el día 10 de mes de noviembre del presente Año 1802...* Vilafranca, por Francisco Vilalta impresor. Curiosament no es fa cap esment de l'edifici de la caserna. El podeu consultar al Centre de Documentació de la Vinya i el Vi, de Vinseum.

fou el Regiment de Cavalleria de Malta, que ja tenia estatge a la vila abans de disposar de l'edifici de la caserna,⁹ però en la visita reial la que va formar va ser una companyia de suïssos de Schwaller.¹⁰

L'edifici vilafranquí no va tenir mai el caire de construcció fortificada, sinó que, com corresponia a la seva situació a peu de la carretera entre Barcelona i València, tenia el caràcter d'espai de servei i vigilància, però no pas de defensa. Si s'observa la coneguda fotografia de la caserna que reproduïm, es pot observar com, pel que fa a la façana, la construcció va seguir amb fidelitat el projecte original, però a la banda de la dreta havia quedat un espai disponible fins a arribar a la cantonada amb el carrer lateral, en l'actualitat dedicat al general Cortijo, personatge que havia fet estada a la caserna vilafranquina. L'estudi d'Udina ens recorda que cap a principis del segle XIX va ser quan, en base a l'espai ocupat per la caserna, l'Ajuntament va establir les bases d'alineació dels nous edificis que s'anaven construint a les dues Rambles i, en justa lògica, també l'avinguda de Tarragona i els carrers laterals a la construcció militar. L'arranjament del sòl de la Rambla de Sant Francesc no arribaria, però, fins el 1865.¹¹

Pel que fa a l'ocupació militar de l'edifici, posteriorment als que hem esmentat hi trobem el Regimiento de Guardias Españolas¹². El 1831 hi comença a actuar una banda musical, que és de la milícia però també municipal. Aquest és, tot i que no ho pugui semblar, un fet de singular transcendència social perquè aquesta banda era la que acompanyava els balls als primers locals d'esbarjo públic amb què va comptar la vila, en concret, el teatre municipal, i també alguns

edificis desamortitzats, com l'antic convent dels Trinitaris.¹³

La primera ampliació de l'edifici original se situa el 1887, amb la modificació de la presó allí ubicada, la construcció d'un nou estable per a 136 cavalls i la transformació i ampliació del vell fins a donar-li una capacitat per a 136 cavalls més, a la vegada que s'alça un pis a la plaça interior,¹⁴ ampliació de la qual, com veurem, es conserva documentació a l'Arxiu Municipal de Vilafranca. Hem de suposar que aquestes ampliacions i millores corresponen al fet que l'edifici va passar a acollir el regiment de cavalleria Cazadores de Treviño. El 1914 es va realitzar una ampliació general que va variar la façana. És la que correspon a una planta superior, reclusa en relació a la façana i que arribava al carrer per un terrat.¹⁵ Totes aquestes obres, així com el manteniment i reparació de l'edificació, corresponien al seu propietari: l'Ajuntament de Vilafranca, sovint condicionat per dificultats econòmiques,¹⁶ el qual, a banda d'aportacions possibles dels ministeris militars en cas d'obres majors, en el dia a dia només n'obtenia el benefici de la subhasta anual dels pous morts.

Els estudis del vilanoví Octavio Lorente¹⁷ ens han permès saber que el 1915, entre els esquadrons del Regimiento de Cazadores de Treviño nº 26 que estaven situats a Reus, Tarragona, Vilanova, Vilafranca i en alguns moments també a Barcelona, hi havia la intenció d'ampliar una de les casernes, i s'estudia la possibilitat que l'ampliació es porti

9 Lluís M. Udina (1994). Pàg. 6.

10 *Relación...*, pg. 12.

11 Lluís M. Udina, *Ibid.*, p. 11.

12 Lluís M. Udina, *Ibid.*, p. 7.

13 Antoni Massanell Esclassans i Joan Solé Bordes, "La casa de les premses i el teatre de Vilafranca", a *Olerdulae*, Museu de Vilafranca, 1990.

14 Lluís M. Udina, *ibid.*, p. 13. També a Santiago Quesada (1992), pg. 142.

15 Lluís M. Udina *Ibid.* p. 20.

16 Ho podeu veure a Joan Solé i Bordes *Sobre la façana modernista i altres reformes de l'edifici de l'Ajuntament de Vilafranca*. revista "del Penedès". núm. 27-29. IEP. Vilafranca 2012.

17 Octavio Lorente. *1915 Vilanova i la Geltrú o Vilafranca del Penedès*. Edició de l'autor. Vilanova 2014.

a terme a Vilafranca o a Vilanova, població que comptava amb caserna també des de l'any 1750, igual que en el cas vilafranquí sota les directrius de Juan Martin Cermeño. L'ampliació no es portaria a terme, com estudia Lorente, ni en un cas ni el l'altre.

El tema va arribar a l'Ajuntament de Vilafranca, que el 21 de juliol de 1915 acorda *“por unanimidad dirigirse oficialmente al indicado Sr. Zulueta para que gestione e influya lo más eficazmente posible en el Ministerio de Hacienda respecto de que cuanto antes sea resuelto favorablemente el expediente relativo [...] y en el de la Guerra para que asimismo sea pronto un hecho el proyecto de construcción de un nuevo cuartel o bien la reforma del actual poniéndolo en condiciones de la solidez y demás que requiere el servicio, a cuyo fin se invierta la importante cantidad que determina dicha reforma por coinsiderarse que mediante la promoción de dichas obras podrá aliviarse la terrible crisis que próximamente se experimentará sin duda alguna en esta población”*.¹⁸

La nota ens permet deduir que hi havia un expedient presentat al Ministeri de la Guerra. Uns mesos després, trobarem la darrera referència municipal vilafranquina sobre el tema, quan el consistori acorda *“que el Sr. Arquitecto municipal estudie con atención las obras practicaderas como indispensables en el cuartel de Caballería de esta villa para el caso que se trasladase el regimiento entero a esta villa, y presente luego el proyecto, condiciones y planos para llevarlo a cabo”*.¹⁹

Més enllà de les referències del plenari municipal, al fons d'obres i urbanisme de

l'Arxiu Municipal²⁰ hi consta, del 1874, un inventari de béns de la caserna, un altre del mes de desembre de 1876 i, d'un any després, un inventari d'efectes del Regimiento de Infantería de Aragón núm 21, primer batalló, primera comandància. De cap al 1879 consta al mateix fons un inventari dels *“efectos de los dormitorios del Regimiento de Infantería San Quintín núm 19[?] 1r. batallón, 1a. comandancia”*. Del 1886, com ja hem esmentat, consta l'expedient d'execució d'obres per cobrir les quadres a la drete de l'edifici i col·locar-hi els cavalls del regiment de cavalleria Cazadores de Mallorca. Del 1889 és l'expedient de construcció de la coberta de la part de l'ala drete de la caserna per a dipòsit municipal, habitació de l'encarregat de la custòdia dels presos i detinguts i oficines del jutjat municipal, així com un altre expedient d'aquest mateix any sobre la incorporació de portes i reixes a l'edifici. Del 1895 consta el plec de condicions per a la reparació de la coberta de l'edifici. Hi ha encara dos inventaris dels béns de la caserna, un del 1913 i un altre del 1918.

L'Arxiu Municipal vilafranquí conserva igualment documents diversos del 1918-1920 i 1923 on es mostra la preocupació pel subministrament d'aigua a la tropa de la caserna, a la vista dels problemes d'aquest àmbit que tenia la població. A la vista dels diversos documents que esmentarem tot seguit, podem pensar que la necessitat de trobar una nova ubicació per a la caserna vilafranquina, que no podia créixer a l'espai de la Rambla de ocupava, i el tema d'assegurar el subministrament d'aigua, van ser dos aspectes clau per a rebutjar la proposada ampliació.

Del 30 de març de 1920 és un informe d'expropiació de terrenys, signat per Santiago Güell, arquitecte dels propietaris, i Antoni Pons, arquitecte municipal, amb plànol del terreny de 1.549 metres quadrats d'extensió. Era situat a

18 Llibre d'Actes Ple Municipal, Ajuntament de Vilafranca del Penedès. Del 3 de juny de 1914 al 17 de gener de 1917. Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès (ACAP). Fons Municipal de Vilafranca del Penedès, fol. 78v.

19 Llibre d'Actes. Ibid. 14 de febrer de 1916, fol. 124r. El debat és estudiat igualment per Lluís M. Udina, Ibid. p. 22-23.

20 ACAP Arxiu Municipal de Vilafranca del Penedès. Fons Obres i Urbanisme. 6.5. Documentació de la caserna 1889 [1874]-1940.

la carretera de Tarragona, partida de la Creu de Sant Salvador, després de les últimes cases de la vila, sortint en direcció a Tarragona a mà esquerra, de notable fondària, anomenada *sobrant*, arribava gairebé a la via del ferrocarril. Podria correspondre al solar que en l'actualitat ocupa el número 89 de l'avinguda de Tarragona, espai que, durant molts anys, des de principis del segle XX, fou garatge de vehicles militars, era de propietat municipal i acull en l'actualitat, a la banda de l'avinguda, l'oficina de Correus, i a la banda posterior, al carrer Mestre Recasens, un gimnàs municipal²¹.

Una carta de l'alcalde Pau Solsona i Via a les autoritats militars esmenta la Reial Ordre de 9 de juliol de 1920 que aprovava el projecte de caserna de cavalleria en uns terrenys oferts pel municipi, per acollir el Regimiento de Cazadores de Treviño, de nova planta i *"dotado de los últimos adelantos en el ramo"*. Es parla de la necessitat de subministrar 35 litres d'aigua diària per home i 50 litres per cada cavall. *"Pero, atento el Concejo a la mejor administración, responsable ante sus administrados, solicita a su vez, del ramo de Guerra la fijación de un plazo prudencial, seis a ocho años, dentro del que se comprometa el citado ramo a que quede terminado el nuevo Cuartel de que se trata."*

I continua: *"Ciertamente que un establecimiento cuyo presupuesto importa nada menos que cuatro millones trescientas cincuenta y ocho mil seiscientos setenta pesetas cincuenta y ocho céntimos, ha de realzar, amén de las ventajas de seguridad y de orden económico que derive la superior guarnición, el ornato público de Villafranca; más, no es menos exacto que se trata de un Municipio de reducido erario, y el sacrificio que para él supone el pago del precio de los terrenos, pareo lo cual vese precisado a acudir al empréstito, solo con la esperanza de poder en fecha próxima disponer del actual Cuartel de su propiedad para destinarlo a otros servicios municipales, puede efectuarlo, hallando de esta suerte el municipio justa*

compensación, sin el menor perjuicio para el ramo de la guerra".

Afirma l'alcalde que convé fixar el termini tota vegada que els propietaris dels terrenys reben altres ofertes, de manera que l'alcalde demana que en l'escriptura davant notari pel lliurament dels terrenys consti que en el termini de sis a vuit anys quedarà desocupat i serà lliurat a l'Ajuntament l'actual caserna en la qual, en aquell moment, hi havia tres esquadrons del Regimiento de Treviño, i que, en contrapartida, l'Ajuntament es compromet a subministrar la quantitat d'aigua imprescindible que s'ha indicat i fins a 124 metres cúbics diaris²².

El 13 de febrer de 1922 un document municipal fixa el termini de quatre anys per portar a terme les obres i el 14 de novembre de 1923 una carta de la Comandància General d'Enginyers de la 4a. Regió adreçada a l'alcalde de Vilafranca indica que la quantitat d'aigua necessària per a la nova caserna és de 55.750 litres diaris, dels quals com a mínim 35.000 han de ser d'aigua potable. En cas contrari, no es pot signar l'escriptura de cessió de l'Ajuntament a l'exèrcit dels terrenys. *"Según antecedentes los terrenos que fueron ofrecidos median unos 55.750 metros cuadrados y valían unas 265.000 pesetas y como su cesión estará paralizada hasta tanto que no tengan Vdes, agua y esto es de suponer se dilatará, permite tal espera el que si a este Municipio le conviene económicamente, presente proposiciones de otros terrenos, pues todo se reduce a que se examinen, se vea su superficie y condiciones higiénicas, situación, etc, etc. iniciándose nuevo expediente, y claro está que si su situación le resulta al Ayuntamiento, al Ramon de Guerra le resultaría también más económica la indemnización caso de tenerla que satisfacer."*

Es parla també d'uns altres terrenys de 58.750 metres quadrats, *"de calidad análoga a los antes ofrecidos y por menos de la cuarta parte del precio"*. Potser eren els que creu Udina

21 Lluís Maria Udina, *Ibid.*, p.43.

22 Lluís M. Udina, *Ibid.*, p. 25.

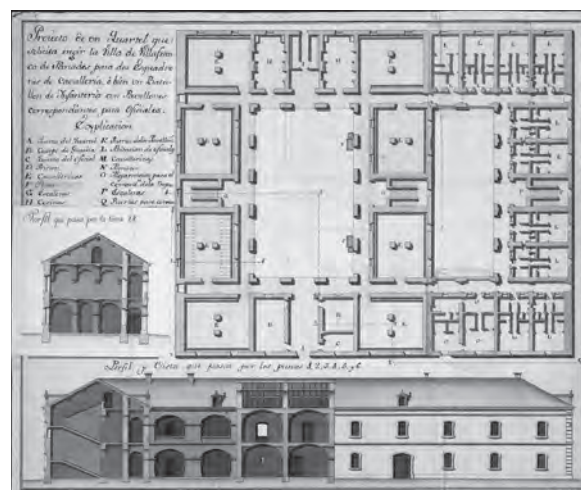
que podrien ser situats a la zona del Cellerot i que havien estat oferts pel comte de Moy.²³ En el mateix fons municipal hi ha un informe de 1933, de reforma de l'excaserna, per fer, entre altres serveis, una estació d'autobusos, i del 1940 un altre projecte de reforma i adaptació de la caserna, del qual s'adjunta el plec de condicions.

El 1919 es va decidir iniciar la construcció de l'espai que quedava a la banda dreta de l'edifici existent, amb la voluntat de situar-hi la residència d'oficials, però l'edificació no es va enllestir mai i no es va arribar a inaugurar.²⁴

Amb l'arribada de la II República, la caserna, que no acollia ja el Regiment de Treviño, va tornar a mans del seu propietari, l'Ajuntament de Vilafranca, que, en poder-ne disposar, va encarregar a l'arquitecte Antoni Pons Domínguez un projecte per reformar l'edifici en la seva façana i interior, per tal que acollís un centre educatiu d'infantil i primària, que finalment correspondria als plantejaments del Consell de l'Escola Nova Unificada, així com altres dependències municipals. Després dels fets del 6 d'octubre de 1934, el pati de la caserna de Vilafranca va servir provisionalment de presó.²⁵ El projecte de Pons Domínguez no es va arribar a executar mai,²⁶ però sí que hi van funcionar l'escola²⁷ i la biblioteca popular,²⁸ i algunes dependències van ser ocupades pel gairebé encara nonat Museu de Vilafranca.²⁹

La postguerra va suposar l'immediat retorn dels militars, en concret un regiment,

Agrupación de Sanidad Militar, i la desaparició dels indicats serveis i usos municipals. L'edifici va passar a ser propietat del corresponent ministeri fins que el 1958 va ser tornat al municipi, tot i mantenir encara un ús militar.³⁰ Finalment, el 1967 l'Ajuntament torna a signar l'escriptura que li dona la propietat, i entre el desembre d'aquell any i el febrer del següent l'enderroca,³¹ sense que ningú no reconegui el caràcter històric de l'edificació. Abans d'acabar l'any 1969, es van iniciar allí les obres de l'edifici que havia d'acollir l'ambulatori de la Seguretat Social.

Plànol de la caserna de Vilafranca. © Ministerio de Cultura. Archivos estatales. Archivo General de Simancas.

La caserna a principis de segle. Al fons de la façana es pot observar l'espai encara sense construir.

Foto Arxiu de la Imatge i el So.

Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès (ACAP).

23 Lluís M. Udina, *Ibid.*, p. 25.

24 Lluís M. Udina *Ibid.* p.24 i 50.

25 Citat al llibre: de Josep Mata. *Pau Baqués, republicà i rabassaire*, Ed. Ajuntament de Subirats 2010. Pg. 60.

26 Lluís M. Udina *Ibid.* p. 30.

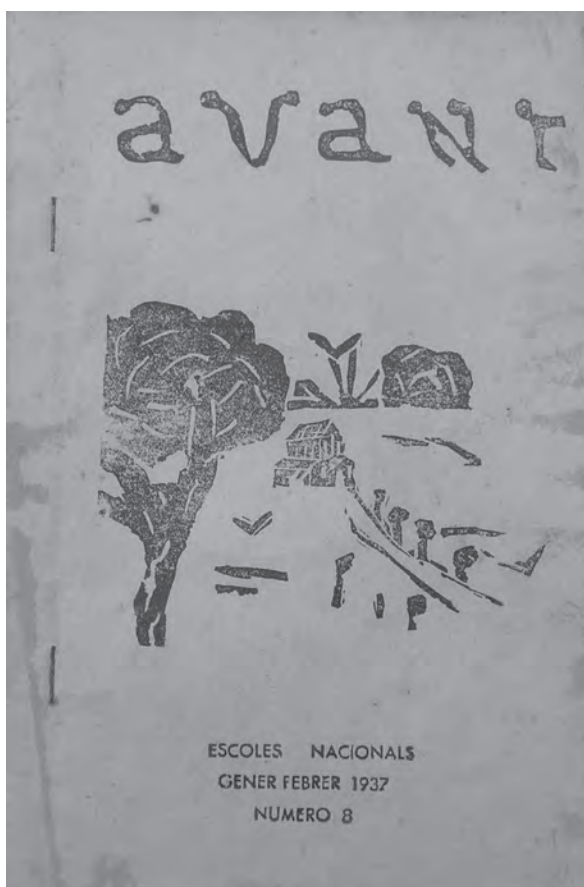
27 A nivell popular, en veure com la canalla anava a escola on hi havia hagut el regiment de cavalleria, es comentava: "Ves per on, n'han tret els cavalls per posar-hi els burros."

28 Vid. Montserrat Comas Güell. *Biblioteques en temps de guerra*. Ed. Llibre de Matricula. Calafell 2008.

29 Joan Solé Bordes. "Museu de Vilafranca" a *Vilafranca, ahir. Imatges d'un segle*. Museu de Vilafranca 1992. Pg. 156.

30 El 1961 i 1962 l'exèrcit el va cedir al "Servicio Nacional del Trigo" que el va emprar com a magatzem de gra. Lluís M. Udina (1994)- Pg.55.

31 Lluís M. Udina (*Ibid.* p. 56 i 57).

Portada de la revista escolar realitzada a l'escola del CENU, a les dependències de la caserna, el 1937. (Col·lecció de l'autor.)

El pati central de la caserna en una visita oficial, poc abans de ser enderrocat. S'hi pot observar l'afegit del tercer pis. Foto Jose'Luís Delgado. (2005).

1967, enderroc de la caserna. Foto. José Luis Delgado (2005).

Als anys seixanta la caserna va acollir algunes exposicions de maquinària de les Fires de Maig. José Luis Delgado Tobalina, *Història Gràfica de la Policia Municipal*. CD. Ajuntament de Vilafranca, 2005.

1970, s'enlaira l'estructura de l'Ambulatori on hi havia hagut la caserna. Foto José Luis Delgado (2005).